

2011: het jaar van de economische kentering

Bruno Colmant

Doctor in de Bedrijfswetenschappen (ULB)

Professor aan de UCL, Vlerick Management School, en de Université de Genève

Lid van de Koninklijke Academie van België

2011 is een opmerkelijk jaar, want het vormt de overgang tussen twee perioden. Het ligt op het keerpunt van de diepe financiële crisis die in september 2008 begon, en bij de aanvang van een verregaande economische ommekeer, de mondialisering. In dit artikel proberen we de scenario's voor de komende jaren uiteen te zetten. Wij hebben de indruk dat de Europese economie, en zeker de Belgische, uiterst kwetsbaar zal zijn.

Die toestand is, althans gedeeltelijk, te wijten aan de verplaatsing van het brandpunt van de groei en de bevolkingstoename naar het oosten. De crisis luidt het einde in van bepaalde strategische evenwichten en tevens de teloorgang van de westerse hegemonie.

Een onhoudbare overheidsschuld

Maar de geografische verschuiving van de economie verklaart niet alles: de Europese modellen, gebaseerd op de verzorgingsstaat en hechte sociale vangnetten, hebben geleid tot staten die kreunen onder een schuldenlast die in vredes-tijd tot ongeziene hoogten is geklommen.

Bovendien is die overheidsschuld recent nog toegenomen, want door de crisis en de economische stabilisatiemaatregelen, werd een deel van de privéschuld naar de overheidssector overgeheveld. Ook dat kan echter niet alles verklaren, verre van. De Europese staten hebben een sociaal beleid gefinancierd zonder tijdig bijdragen te heffen. Die situatie zal leiden tot een lange economische stagnatie, die zo lang zal duren als de tijd die onze economieën nodig hebben om over te schakelen naar het sociaal model van meer concurrentiële economieën.

Voor het overige maakten zowel Europa als de Verenigde Staten een groeiperiode door, die toe te schrijven is aan een combinatie van drie factoren: overvloedig krediet tegen lage rentevoeten, de achteruitgang van het individueel sparen en een toevloed aan buitenlandse goederen tegen lage prijzen, wat onder meer heeft geleid tot een aanzienlijke industriële delocalisatie. Maar Europa, dat minder veerkrachtig is dan de Verenigde Staten en op rigidere sociale systemen steunt, zit dieper in de problemen.

Een akelige politieke kortzichtigheid

Het sociaal-economisch paradigma dat sinds de oliecrisis van de jaren 70 in onze Europese economieën geldt, heeft zijn grenzen bereikt. Het moet grondig worden hervormd en worden geconfronteerd met de dubbelzinnigheden die het zelf heeft doen ontstaan.

In plaats van de arbeidsmarkt concurrentieel te maken, de tewerkstelling van de werknemers te stimuleren en ze te begeleiden om de structurele veranderingen van de economie te overbruggen, werd net het omgekeerde gedaan: de Europese regeringen hebben de vastheid van de betrekkingen broos gemaakt, de stabiliteit versterkt en getracht ons ervan te overtuigen dat passief afwachten ons tegen de aanpassingen van de economie zou beschermen.

In plaats van oog te hebben voor de toekomst en veranderingen, heeft onze samenleving zich in het verleden verankerd. In een autarkische economie had zo iets kunnen werken. Maar een dergelijke gok wagen, is onverklaarbaar in een wereld die, op technologisch gebied, de laatste 30 jaar sneller is geëvolueerd dan alle vorige millennia samen. Het einde van de twintigste eeuw staat voor het einde van een economie met overheidskrediet.

Is de explosie van de overheidsschuld zelf een financiële zeepbel? Zeker weten. Alle zeepbellen worden gekenmerkt door hetzelfde attribuut: overmatige schulden, hetgeen men het hefboomeffect noemt. Het hefboomeffect komt neer op overmatig lenen, zodat de waarde van de activa kunstmatig wordt opgeblazen tot ze een zeepbel vormen. Op een bepaald moment komt het zover dat de zeepbel uiteenspat. En wanneer ze uiteenspat, zitten we met een crash. Dan is het de vraag welk actief het slachtoffer wordt van de door de overheidsschuld veroorzaakte zeepbel. Het antwoord is eenvoudig: onze welvaart. Of beter, de welvaart van de komende generaties. Wij hebben het financiële comfort van de volgende generaties verpand. De kost van deze geleende welvaart was vaag en veraf. Maar vandaag wordt ze zeer duidelijk.

De schuld is ontstaan in de jaren 70, dertig jaar vóór de subprimes. Toen we, ten tijde van de eerste oliecrisis, bevrijd waren van het monetair keurslijf van de naoorlogse akkoorden, trachtten de Europese regeringen de verandering van onze economieën te camoufleren met sociale transfers, staatssteun en andere economische steunmaatregelen. Op dat ogenblik had Europa 30 jaar groei achter de rug, gebaseerd op de wederopbouw en het Marshall-plan.

In dezelfde jaren 70 werd ook een noodzakelijk (maar duur) sociaal vangnet uitgebouwd, met inbegrip van een voordelige pensioenregeling. Maar dat sociale bouwwerk werd op slechte funderingen opgetrokken. In plaats van de bijdragen van elke burger stelselmatig te individualiseren,

heeft men niet alleen het systeem gecollectiviseerd, maar ook de financiering uitgesteld.

Dat had kunnen werken mits twee voorwaarden werden vervuld.

De eerste voorwaarde was een positieve economische en demografische groei. De tweede voorwaarde was een stabiele levensverwachting. Maar de laatste 30 jaar is alles veranderd: de ene economische crisis volgde de andere op, de bevolking is vergrijsd en de levensverwachting overstijgt zelfs de verwachtingen.

In plaats van oog te hebben voor de toekomst en veranderingen, heeft onze samenleving zich in het verleden verankerd

Door koudwatervrees is de verzorgingsstaat een reusachtige financiële weldoener geworden, wat heeft geleid tot een astronomische toename van de overheidsschuld. Zelfs nog erger: in plaats van de economische stimulering te bevorderen, heeft de verzorgingsstaat een renteniersmodel ingesteld.

Dat wil niet zeggen dat ons sociaal model, bestemd om de meestbehoevenden te steunen, slecht is. Integendeel: het draagt het Europees humanisme uit. Maar de economische stabilisatiemaatregelen, bestemd om conjunctuurschokken op te vangen, bieden inmiddels onderdak aan de hele economie.

Een stagflatie-scenario

Het scenario dat wij in aanmerking nemen is dat van de stagflatie, met name een combinatie van economische stagnatie, beïnvloed door voortdurende werkloosheid, en inflatie, die we nu al zien aankomen.

Het effect van de stagnatie zal voornamelijk tot uiting komen door structurele werkloosheid. Naast het waarneembare effect van de pensionering van een groot deel van de babyboomers (wat niets anders is dan een overheveling van het probleem van hun inkomsten naar de overheid), houdt de werkloosheid verband met verschillende fenomenen: het wegtrekken van de industrie, niet-aangepast onderwijs, uitputting van het model "groei door schuld", gebrek aan flexibiliteit van de arbeidsmarkt en vooral de onverschilligheid van de Europese Gemeenschappen, die de verplaatsing van de groepipolen nog niet goed hebben ingeschat.

Een monetaire inflatie

Maar waarom denken wij aan stagnatie en inflatie (op termijn) terwijl tal van economen deflatie voorspellen? Omdat het ons voorkomt dat het drukken van geld *ex nihilo*, (met biljetten die slechts vorderingen op andere biljetten zijn), zoals de nationale banken doen, neerkomt op het trekken van een wissel op de toekomst, waarvan de terugbetaling onzeker zal worden.

Het lijdt geen twijfel dat de staten en de centrale banken momenteel bezig zijn met een monetisatie van de overheidsschuld met als tegenhanger het scheppen van te veel geld en uitgestelde inflatie.

De recente maatregelen van de centrale banken maskeren dus een aanzienlijke uitgestelde inflatie, waarvan één van de symptomen het "opzwellen" van de monetaire injecties en van de balansen van de centrale banken is.

Er worden nieuwe bellen geblazen, ongetwijfeld nog omvangrijker dan die van 2001 en 2008. Het financiële systeem is trouwens meer in gevaar dan in het begin van de crisis, maar zonder verweermiddelen. Wij vermoeden dat het einde van de crisis (veroorzaakt door goedkoop krediet en een expansionistisch monetair beleid) de eigen oorzaken ervan zal vereenvoudigen. De huidige situatie leidt trouwens tot de "herovering" van de geldcreatie en de onafhankelijkheid van de centrale banken door de regeringen.

Te hoge financiële injectie

De economische geschiedenis leert ons trouwens dat geld dat in crisistijd wordt gecreëerd, nooit is opgebruikt als de toestand weer stabiel is. De reden daarvoor is dat de

opslorping van de liquide middelen gepaard moet gaan met een inkrimping van de sociale transfers, wat tot onrust en sociale spanningen kan leiden. Inflatie is dus een lapmiddel om sociale spanningen te vermijden. Daarenboven brengen de staten zich nooit op lange termijn in een toestand van monetaire zwakte en afhankelijkheid.

Wij hebben het financiële comfort van de volgende generaties verpand

Hoe kunnen we dan aannemen dat het verschil tussen de monetaire injecties en de realiteit van de productie-economie niet tot een inflatie zal leiden die even onverwacht als erg zou kunnen zijn? Die massieve inflatie zal een factor zijn van het weer in evenwicht brengen van de schulden en dus van de financiële tegenstellingen tussen de generaties. In dit perspectief mogen we niet vergeten dat ook de private schuld als lapmiddel voor de inkomstengroei heeft gediend.

Misschien moeten we de inflatie dan ook zien als de beste uitweg uit de crisis en ons erop voorbereiden, via de ermee verbandhoudende modaliteiten (zoals de herziening van de loonindexering die onvermijdelijk zal moeten gebeuren) en de omvang ervan. Om te vermijden dat de inflatie afglijdt naar een hyperinflatie, door er overdreven op te anticiperen, zou een inflatie van 5 % tot 8 % moeten worden voorzien. Het verlies van het vertrouwen in de valuta zou immers veel erger zijn, waarbij inflatie slechts een mindere kwaal is.

Een deflatie die wordt overwonnen door haar eigen remedie

Hoewel de deflatie, en de valstrik van de liquiditeit, stelselmatig als dominante economische scenario's van de hand worden gewezen, zullen sommigen naar voren brengen dat dit niet betekent dat automatisch het omgekeerde scenario, met name de inflatie, van toepassing is. Sommige economen hebben het trouwens over 'stag-deflatie' in plaats van over stagflatie.

Verskillende elementen pleiten trouwens veeleer voor economische zwakheid dan voor inflatie. Die factoren zijn de vergrijzing van de bevolking (en de terugloop van de marginale toename ervan, alleszins in de ontwikkelde landen), een zwakke productiviteit, budgettaire problemen van de staten en de afwezigheid van grote gewapende conflicten. Voorts zien we dat de crisis resulteert in een negatieve groei in de ontwikkelde landen waar weinig wordt gespaard, wat niet voor inflatie pleit.

Sommige economen sluiten het gevaar voor inflatie zelfs helemaal uit, omdat inflatie slechts zou kunnen worden veroorzaakt door loonsverhogingen of prijsstijgingen van de grondstoffen. Maar in het Westen is de tewerkstelling niet volledig en wordt de productiecapaciteit structureel onderbenut. Dat zou veeleer moeten leiden tot een daling van de lonen en tot structurele werkloosheid, in plaats van tot inflatie. Ook inflatie door de grondstoffen lijkt voor sommigen veraf, omdat de internationale handel beperkt blijft en het protectionisme geen multilaterale handel noodzaakt.

Sommigen spreken zelfs van een scenario op zijn Japans, want als men bij verminderde tewerkstelling het geldaanbod verhoogt, werkt men de inflatie tegen. Maar wij geloven daar niet in. Behalve het feit dat Japan geografisch en sociaal gesproken niet vergelijkbaar is, zullen de Europese regeringen tegen elke prijs de deflatie bestrijden door geld in de economie te pompen, desnoods door inflatie op te wekken. Daarenboven is, bijvoorbeeld, de Belgische economie niet deflatoir: het inflatiepercentage bedraagt 3 %.

Wij zien daarentegen andere factoren die bijdragen tot inflatie: het opgeven van het cashgeld en het algemeen verspreid beleid tot creatie van gedematerialiseerd giraal geld, de strijd voor het behoud van de interne consumptie en het zeldzaam worden van de grondstoffen, wat veeleer absoluut dan relatief moet worden begrepen.

De vergrijzing van de bevolking is trouwens een factor die de consumptie vermindert, maar het is mogelijk dat het drukken van geld, voornamelijk in de ontwikkelde en vergrijzende economieën, door de inflatie net zal leiden tot een vermindering van de koopkracht. Wij menen met andere woorden dat de monetisatie van de astronomisch stijgende overheidsschuld onvermijdelijk zal leiden tot een waardevermindering van het geld, en dus tot inflatie.

Wij zouden ons trouwens, nogal cynisch, kunnen afvragen of de staten geen dubbele berekening hebben gemaakt, namelijk de rentevoeten zo laag mogelijk laten zakken om hun schulden te kunnen herfinancieren tegen uitzonderlijke voorwaarden en ze bij de centrale banken te laten verdisconteren, waarna dezelfde schulden door de inflatie worden afgewaardeerd en/of ze tegen voordelige voorwaarden kunnen worden overgenomen.

De verzorgingsstaat zal een bankierstaat worden

De macht van de markt

De leidraad voor de komende jaren is een scherp inzicht in de enorme macht van de markt en de noodzakelijke flexibiliteit van de arbeidskrachten, met name de (intellectuele, geografische, enz.) inzetbaarheid en mobiliteit van de actieve bevolking.

Zelfs als de staten machtiger worden, inzonderheid door de "herovering" van geldcreatie, heeft de crisis de rol van de staat geenszins gerehabiliteerd, aangezien het net de overheidsschuld is die de volgende economische crisissen zal beïnvloeden. Het Europees overheidsbeleid van de laatste 30 jaar heeft op twee niveaus zijn grenzen bereikt: het heeft de competitiviteit in slaap gewiegd en laat voortaan het risico op overheidstekorten wegen.

De oplossing zal in een aanvaarding van de markteconomie liggen en van de wisselvalligheid waarmee deze gepaard gaat. Dergelijke overgang zal misschien gepaard gaan met sociale onlusten en weerstand van de jongste generatie, omdat de babyboomers hun toekomstige welvaart hebben opgesoupeerd.

De Europese regeringen zullen binnen afzienbare tijd een standpunt moeten innemen over de conjuncturele toestand, met als eventueel ongewenst effect een opdeling van Europa, op monetair en sociaal vlak.

Het risico op sociaal oproer is reëel, want het kapitaal van de nieuwe generaties is opgebruikt vóór het bestaat. De

jeugd, die zich uitsluitend op de toekomst zou moeten richten, is de slaaf van het verleden geworden. De onderwerping van de jeugd aan de schuld van de vorige generaties zal de band tussen de generaties dus aantasten, met vooruitzichten die wij als rampzalig inschatten. Bovendien zullen de integratieproblemen van de jongeren gepaard gaan met zware problemen ingevolge de immigratie met zeer diverse culturele en religieuze achtergronden.

Eén zaak staat vast: de komende generaties zullen niet meer aanvaarden dat het land wordt geregeerd met dezelfde reflexen als deze die in de jaren 70 golden.

Een perceptie van het mens-zijn

Er moeten andere reflexen tot uiting komen, die betrekking hebben op de mens en het mens-zijn. De westerse wereld is misschien niet meer in staat om, door eenzelfde generatie, een nieuwe financiële crisis zoals die van 2008-2011 te laten dragen.

De mondialisering, die zelf een aspect is van het multilateralisme, werd verward met het koloniaal tijdperk. De mondialisering is een ommekeer van de wereldorde en een buitenbezitstelling van het Westen. Een bevolkingstoename zal schaarste doen ontstaan.

De mondialisering is de overgang van een diensten economie naar digitale kennisnetwerken. In dergelijke omgeving zijn inventiviteit en vooruitgang niet meer geografisch gebonden. In de primaire en industriële sectoren zijn de mensen voortaan mobiel. In de tertiaire sector, daarentegen, die in het Westen de meeste werknemers tewerkstelt, vormt de op het internet gebaseerde kennismaatschappij, een overbrugging voor de verminderde mobiliteit van de mens.

De doorstroming van informatie vervangt de geografische verplaatsing: in plaats van zich te verplaatsen om een werk uit te voeren, kunnen mensen zelf informatie ophalen. De recente gebeurtenissen kondigen de onderdompeling in een volatieler, want ogenblikkelijk geïnformeerd, universum aan. Dat is de leerschool voor de geheimen van de markt-

economie. De volgende inkrimpingen en expansies van de conjunctuur zullen schokkender en volatieler zijn.

De geur van de avondstond en de hoop van de dageraad

Zonder mondiale bewustwording en samenwerking zal de uitbarsting van de komende jaren, naar ons gevoel, het effect van een schrapnel hebben. De ontstekers ervan zijn gekend: een onoplosbare staatsschuld, gekoppeld aan astronomische tekorten en een gebrek aan structurele groei, een ongebreidelde monetaire expansie die, wegens de hoge structurele werkloosheid, de vraag niet kan stimuleren, gevaar voor zware inflatie op grond van valuta, voeding en energie, concurrentiële devaluaties die de zwakte van de dollar, en zelfs de verbrokkeling ervan bevestigen, en een veralgemeende afbouw van de industrie in het westen, die tot protectionisme zal leiden.

De verzorgingsstaat zal een bankierstaat worden die, na de plaatsing van de financiële sector onder naar collectivisering neigende voogdij, dankzij de inflatie de ontwaarding van het eigen geld zal organiseren om de schulden terug te betalen, ten nadele van de degenen die de gerechtigden waren. De staat zal ook de eigen sociale systemen moeten afbreken en opnieuw opbouwen.

Onze samenleving zal een grondige wijziging doormaken, die gevolgen zal hebben voor onze collectieve waarden. Want, behalve het aannemen van een model, dringt één feit zich op tegen hetzelfde ritme als de verdwijning van de hogere referentiestelsels: het vertrouwen in het individu en dus zijn verantwoordelijkheid als deelnemer aan de markteconomie zal overheersen. Dit brengt ons bij één van de grote uitdagingen van onze westerse samenleving: de verdeling van de rijkdom, met name het op elkaar afstemmen van de privébelangen en de sociale voordelen.

Maar hoewel de markteconomie de natuurlijke orde, of zelfs de absolute realiteit van onze westerse samenleving is, zal ze slechts overleven als ze sociaal en herverdelend is. In de politieke debatten zal de sociale orde dus een cruciaal gegeven zijn. ●